

TEMA: SOLIDARITETSARBEJDETS IN(TER)VENTIONER

DE FREMMEDE, DE INDFØDTE OG DET AUTENTISKE MØDE

*Refleksioner over det mellem menneskelige møde
i rejsebranchen og frivilligt socialt arbejde*

Af Pia Lund Poulsen

*Behovet for at hjælpe og længslen efter det fremmede er styrende motivation
både inden for humanitært arbejde, socialt integrationsarbejde og turisme.
I dette felt bevæger vi os med forskellige værdiladede positioner, men fælles-
nævneren er stræben efter det autentiske møde med en anden kultur.*

KULTURMØDER – AT TAGE IMOD VERDEN ELLER TAGE UD I VERDEN

At have et globalt mindset, at være internationalt orienteret, at kunne begå sig i et multikulturelt miljø, at have udlandserfaring er nogle af de buzzwords der er gode at have på sit CV og ressourcer, der efterspørges på arbejdsmarkedet. Middelklassen vokser og flere og flere mennesker rejser på globalt plan. Turismen vokser som industri over hele verden. Samtidig rykker verden hele tiden nærmere med migration som et af de vigtigste punkter på den globale dagsorden. Disse tendenser gør mødet med 'det fremmede' til et omdrejningspunkt vi hele tiden skal forholde os til.

I denne artikel vil jeg reflektere over nogle af de observationer jeg har gjort mig som antropolog i de parallelle verdener jeg befinder mig i.

I mit arbejde som henholdsvis rejseleder i udlandet og frivillig leder i en humanitær hjælpeorganisation konfronteres jeg ofte med skismaet mellem at være indfødt og være fremmed.

Det ene sted forsøger jeg at muliggøre mødet mellem de rejsende (danske turister) og lokalbefolkningen. Det andet sted hjælper jeg med at matche nyankomne flygtninge med frivillige danske familier eller enkeltpersoner, som led i en strategi om at give flygtninge en god start og et godt grundlag for god integration.

Da jeg meget ofte bevæger mig mellem disse forskellige positioner, rejsebranchen på den ene side og det frivillige sociale arbejde på den anden side, kan jeg forholde mig med en undren til begge verdener, som jeg finder det interessant at sammenligne her. Det er nemlig min oplevelse, at der er overraskende mange fælles træk og problematikker, der gør sig gældende.

Det er interessant hvordan fremmedhed og kulturmøde kan anskues og værdislades fra forskellige positioner set fra henholdsvis en hjælpeorganisation, de frivillige, socialarbejderen, flygtningen og turisten.

FORMIDLER MELLEMLER FREMMEDE OG INDFØDTE

Når jeg står 'ude i verden' som rejseleder sammen med en gruppe turister, er vi ikke kun ude efter planlagte begivenheder, seværdigheder og naturoplevelser, men snarere, og mest af alt, er vi på jagt efter alt det, som ikke lige står i programmet, nemlig det autentiske møde med lokalbefolkningen. Muligheden for at spejle sig i et menneske, der lever et andet liv. Fremmedheden. Muligheden for at kunne identificere sig, blive bevæget, overrasket, forundret og fascineret. At blive taget med ind i en anderledes verden, som kan sætte ens eget liv i perspektiv. At komme ind i et privat hjem, dele et måltid, komme bag facaden. Det er de steder og øjeblikke, der tæller. De opleves som værende 'autentiske', i modsætning til de steder, de rejsende betragter som 'turistfælder'. Når 'nogen' gør noget for turisternes skyld, er det ikke et autentisk møde længere. Eksempelvis, når der arrangeres en lokal danseoptræden og 'traditionelle' beklædningsdragter vises frem. Det er oplevelser, som andre *også* har fået, og så har man ikke oplevet noget unikt. Som turist og rejsende er man på jagt efter de 'indfødte', der er uberørte af turistbranchens tendens til kapitalisering; udnyttelse og pengeafpresning. Som de opdagelsesrejsendes søgen efter "de ædle vilde". I dag taler rejsearrangørerne bare om "det personlige møde med lokalbefolkningen".

Turistens jagt efter de indfødte og det autentiske er drevet af nogle menneskelige mekanismer, som jeg oplever går igen i det sociale arbejde med flygtninge. Det er derfor interessant at sammenligne de to meget forskellige verdener, der har kulturmødet som fællesnævner.

At være giver, modtager eller bare mellemler, der kan åbne døren til en anden verden. Det er de forskellige positioner jeg bevæger mig imellem, når jeg *ude* viser verden frem eller *hjemme*, tager imod verdens borgere, der kommer til Danmark.

At vise verden frem eller tage imod 'verden' i form af flygtninge, er på sin vis to sider af samme sag. I begge positioner forsøger jeg at gøre verden forståelig og muliggøre mødet mellem 'indfødte' og 'fremmede'. I begge roller bruger jeg min baggrund som antropolog til at reflektere

over autenticitet, grænser og positioner i det mellem-menneskelige møde.

REPRÆSENTATION AF DET DANSKE OG DET FREMMEDE

I forbindelse med produktionen af en ny folder til frivillige og flygtninge blev det i den humanitære hjælpeorganisation, hvor jeg er frivillig, diskuteret hvordan organisationen kunne fremstille en repræsentativ dansk familie til aktiviteten, der skal hjælpe flygtninge på vej gennem formidling og etablering af lokale venskaber. Det fik mig til at reflektere over stereotyper og fordomme omkring flygtninge såvel som frivillige. For hvordan ser en dansk familie ud? Hvem er målgruppen, der skal tage imod nytilkomne flygtninge?

Det endte med en 'multikulturel brunlig familie' som måske kunne tiltrække et bredere spektrum af danske familier. Folderen gik i trykken, og budskabet blev bragt ud i alle kanter af landet: Bliv ven med en flygtning, og gør en forskel!

OM AT GIVE OG MODTAGE – ER HJÆLPERROLLEN FARVEBLIND?

På billedet ses en hvid blond kvinde omringet af fire mørkere personer – populært beskrevet som 'af anden etnisk herkomst'. Billedet viser en multikulturel flerfarvet dansk familie i selskab med en flygtning. Men ved man ikke bedre, ser man 'kun' en dansk frivillig omringet af fire farvede flygtninge. Udtrykket er tvetydigt og derfor også blevet tolket forskelligt.

Når billedet kan fejlfortolkes, afspejler det en fordom om, at hjælper og modtager er en farvebestemt relation påvirket af en dominerende forståelse af, at den hvide er hjælperen, og de mørke er modtagerne.

Når billedet giver anledning til denne flertydige fortolkning, indikerer det, at vi ikke kan fralægge os at være påvirkede af monokulturelle strukturer i vores samfund. Vi er hverken farveblinde eller neutrale i vores opfattelse af medmennesker. Jeg vil vende tilbage til hvordan farve og kulturbaggrund også spiller en rolle i forhold til at skabe relationer i socialt arbejde og kulturformidling.

Man kunne fortsætte med at udfordre de stereotype forestillinger i billedet. På billedet ses en kristen og fire muslimer. Men hvem er hvem, når det ikke er den hvide, der er kristen? Vi læser billeder med vores fordomme, og det er udfordringen, når vi kommunikerer visuelt.

Folderen vækker spørgsmålet om vi er ligeværdige, når vi giver og modtager hjælp?

Folderens budskab er, at nyankomne flygtninge tilbydes intet mindre end et *venskab* med en frivillig dansk familie. Hvad får familien tilbage? Familiernes forventninger er, at de giver og flygtninge modtager. Det de får, er sandsynligvis et bedre selvværd og følelse af, at have gjort noget godt for andre. Det vender jeg tilbage til.

Folderen har to formål. Dels at gøre flygtninge bevidste om tilbuddet om at få en kontakt – måske endda venskab med en dansk familie. Dels at hverve danske familier til at hjælpe en flygtning. Ud over det konkrete formål, sælger organisationen (måske uden det er hensigten) ideen om det autentiske møde med en anden kultur og muligheden for at indfri ønsket om at gøre en forskel ved at hjælpe et andet menneske.

OM AT VÆRE KATEGORISERET SOM FLYGTNING

Et af billederne inde i folderen illustrerer en familie, der spiller Ludo og understreger derigennem budskabet om et let og afslappet samvær med en dansk familie – et alternativ til de relationer man som flygtning kan have til socialrådgivere, undervisere og kommunale instanser. Når jeg har valgt ikke at gengive billedet fra folderen her, er det fordi 'flygtningen' føler sig utilpas i *rollen* som flygtning.

Vedkommende, som er en god ven, ønsker ikke, at kategoriseres som sådan længere. Han er bange for, at folk skal tænke, at han snylter på samfundet. Han arbejder og forsørger sig selv. Og når han har afsluttet sin danskeksamen, skal han færdiggøre sine studier på universitetet. Han har brug for at holde fordomme på lang afstand, så de ikke står i vejen for, at han kan nå sine mål. Der eksisterer stereotyper om flygtninge, der kan være en barriere i kontakten mellem flygtning og hjælper. Tænk bare på hvilke følelser det vækker i os, når vi tænker på flygtninge. Angst og frygt hos nogle. Hos andre medlidenskab og ønsket om at hjælpe?

Det kan altså skabe ambivalente selvforståelser hos de, der konstant læses som fremmede – og i særlig grad som flygtninge. Det åbner op for en diskussion om hvordan vi som frivillige kan tiltale og tale med flygtninge som fuldgældige mennesker, der kommer med erfaringer, vi sjældent kan gøre os forestillinger om, men som vi kun kan lytte til, og forsøge at forstå, og samtidig have øje for de værdi-

ladede positioner og magtstrukturer der kan opstå i relation til disse. At tale om og med flygtninge er en øvelse i at finde vendinger, der hverken er rigide omskrivninger af tragedier eller bagatellisering af traumer. Det kræver opmærksomhed, at undgå at fastholde flygtninge i positioner, der modarbejder deres muligheder som samfundsborgere.

På den ene side eksisterer der hos flygtninge et ønske om at kamuflere deres position som flygtninge. På den anden side er adgangen til de 'indfødte danskere' også noget de efterstræber af egeninteresse. Her ligger nemlig adgangen til sproglig udvikling og indfødt forståelse. I samværet med en dansk familie, kan de samtidig positionere sig over for andre flygtninge, der 'nasser på samfundet', sviner eller taler dårligt dansk! Flygtningene kan også dele hemmeligheder med deres danske familie, der ikke er del af det etniske miljø de kommer fra, og derfor ikke har samme fordomme. Med andre ord et frirum for sociale sanktioner, fordi de ikke deler det samme bagland.

Den indfødte forståelse som opnås i samvær med danske familier, kan udvikles til en dobbeltbevidsthed, som kan være nyttig og brugbar i socialt arbejde.

LIGHED I ULIGHED

At hjælpe andre på vej gennem venskaber afspejler en særlig måde at være sammen på, som bygger på lighed og homogenitet. Med målsætningen om at alle flygtninge skal have en ven, forsøger man med gode intentioner at nedbryde barrierer og grænser for at skabe et rum af ligeværd.

Udfordringen er for mig at se, hvordan man skaber et rum af ligeværd i en ulige relation, hvor forudsætningen er, at den ene part har mere end den anden (økonomisk, socialt, sprogligt osv.).

En del frivillige og flygtninge oplever, at relationen løber ud efter noget tid. Det vil derfor være interessant at undersøge hvordan disse venskaber udvikler sig over tid.

Hvor det for den ene part altså kan være ambivalent at havne i kategorien som flygtning, og derfor noget man forsøger at nedtone, har det helt andre betydninger at befinde sig i hjælperollen. Hvad er motivationen for at melde sig som frivillig? Det kan jeg give et bud på, ud fra de henvendelser jeg får fra folk, som ønsker at hjælpe.

OM AT SØGE DET FREMMEDE OG BEHOVET FOR AT HJÆLPE

Behovet for at hjælpe, kombineret med ønsket om at opleve det fremmede er ofte motivationen for at henvende sig som frivillig. Flygtningeproblemet fylder meget i medierne, og når man i TV ser folkemængder af flygtninge vandre på motorvejen, er det noget der får danskerne op af sofaen og skride til handling.

“Min kæreste og jeg har længe talt om, at man burde gøre det bedre for flygtningene og deres integration, så hvorfor ikke gøre en lille smule for det selv, her i lokalsamfundet?”

Sådan lyder det i en henvendelse fra en familiefar i Storkøbenhavn, som ønsker at arbejde frivilligt, og derfor har henvendt sig til mig. Citatet afspejler en gennemgående motivation blandt frivillige, som ønsker at være kontaktfamilie for en flygtning. Når det store billede i mediestrømmen bliver for uoverskueligt, opstår et behov for at søge den direkte kontakt. Ønsket om at møde en ’ægte’ flygtning af kød og blod. Et autentisk møde, der kan gøre virkeligheden håndgribelig og give en følelse af, at man ikke har forholdt sig passiv over for en menneskelig katastrofe. Behovet for at reagere og handle lokalt. At være noget for andre. Ønsket om at forstå den store verden gennem et personligt møde med et andet menneske. At få en del af verden hjem i stuen.

De ressourcestærke familier har typisk et stramt hverdagsprogram, hvor de også skal prioritere deres børn, deres fritidsaktiviteter, krav og forventninger fra arbejdet osv. De frivillige giver derfor også udtryk for, at det kan være svært at finde overskud til at være giver, når man skal være initiativtager i den sociale relation. Og måske også hvis udbyttet alene er god samvittighed?

Ud over ressourcestærke familier med børn og fuldtidsarbejde, er der et bemærkelsesværdigt stort antal unge kvinder som henvender sig til organisationen, for at være noget for flygtninge. De unge kvinder har gode hensigter. Motiverne bag kan spænde fra altruisme til egeninteresser, som en kvinde i 20’erne indleder i sin henvendelse:

“Jeg er en glad, smilende og imødekommende pige som interesserer sig meget for integration og forskellige kulturer. Er af den overbevisning at alle har noget at byde på, og vi skal hjælpe dem der har brug for det. Jeg starter forhåbentlig på mellemøstlige studier til sommer, så hvis jeg kunne blive “matchet” op

med en fra et mellemøstligt land ville det være helt fantastisk. Ellers er jeg stadig rigtig interesseret i at få en ven og være der for dem, og vise dem det Danmark jeg kender :)”

Den gode vilje som citatet her er et typisk eksempel på, er dog oppe mod hverdagens omskiftelighed i de unges tilværelse. Motivationen kan også falde, når man på baggrund af sine gode gerninger er blevet optaget på drømmestudiet og ikke længere kan afsætte tid til ulønnet arbejde.

Behovet for at hjælpe knytter sig i høj grad til identitet. Behovet for at se sig selv som en aktivt handlende samfundsansvarlig borger er en stærk motivation hos de frivillige.

Netop det samfundsansvarlige perspektiv er et tema, som også i stigende grad påvirker rejsebranchen. Når vi opfordres til at rejse med både hjerne, hjerte og holdning, er det netop noget der taler til vores ansvarlighed og behov for at hjælpe. Rejsebranchens gennemskuelige CSR politik, dvs. sociale og miljømæssige hensyn, hjælper os som turister med at rejse med god samvittighed, og støtter vores overbevisning om, at vi gør noget godt for andre mennesker.

Vi danskere er blandt verdens mest berejste, men også de mest frivilligt aktive. 40% af os deltager i frivilligt arbejde, hvor vi hjælper andre mennesker. Måske er der en sammenhæng?

SAMFUNDSMÆSSIG ANSVARLIGHED ELLER INDIVIDUALISME?

Min personlige motivation for at opleve og forstå verden og samtidig hjælpe andre og bibringe til større medmenneskelig forståelse er ikke en drivkraft jeg er alene om.

Engagement i foreningskultur og den sociale ansvarlighed kan betragtes som noget særlig dansk, der ligger dybt integreret i den skandinaviske velfærdsmodel. Noget vi som danskere både er stolte af og gerne lærer fra os. Det kommer også til udtryk i måden vi har opbygget vores uddannelsessystem. Uddannelsesinstitutionerne giver nemlig point for de gode gerninger, når de unge sender kvote-2-ansøgninger, hvor frivilligt arbejde giver point.

Jeg har været inde på, hvordan jeg får en del henvendelser fra unge uddannelsessøgende. Deres interesse for at arbejde med flygtninge, kan ses som del af en større tendens til at søge interkulturel dannelse.

Gennem de sidste årtier har globaliseringen sam-

men med vores uddannelsessystem været med til at skabe et begreb, der forbinder turisme og frivilligt socialt hjælpearbejde. Koblingen mellem volontører og turister – nemlig 'volonturister'. Disse rejsende tager ud for at gøre en god gerning, samtidig med at de oplever verden, får noget på CV'et, og kan vende hjem med en bedre samvittighed. Derfor står også en række organisationer og rejsearrangører klar til at tilbyde velgørende ophold i udviklingslande, som de unge gerne bruger deres opsparing på at betale.

Oplevelser, erfaringer og dannelse – og oven i, en illusion om det autentiske møde med en fremmed kultur. En uddannelse til verdensborgere. Noget værdifuldt til CV'et, identiteten eller bare en aktiv handling på den dårlige samvittighed over at være privilegeret dansker?

Man kan stille spørgsmål ved, om kommercialiseringen af frivillighed nærmer sig en tilpasning til de uddannelsessøgende, snarere end de lokale de er sendt ud for at hjælpe. Med sig får de forhåbentlig nogle oplevelser, der på kort eller længere sigt vil få dem til at reflektere over den verden vi lever i, og de grænser vi lever med. Nok snarere end en egentlig effekt af deres kortvarige indsats i det lokalsamfund de er havnet i.

Har man ikke mulighed for at rejse ud og møde fremmede kulturer, kan man søge det fremmede og eksotiske som frivillig hjælper for de flygtninge, der kommer til Danmark.

'Volonturisme' adskiller sig fra frivilligt arbejde i Danmark på det punkt, at man ikke skal betale for det arbejde man udfører i Danmark. Men drivkraften er måske den samme: Behovet for at hjælpe, koblet med adgangen til en anden verden, det fremmede og det eksotiske gennem mødet med et menneske med en anden baggrund. Uden at skulle rejse geografisk får man adgang til en anden kultur og en anden verden.

Volonturisterne bliver nok udfordret i hvor vidt de er i stand til at sætte sig ind i den fremmede kultur de er havnet i. Samme udfordring står de 'hjemlige frivillige' ikke i samme grad over for. De står ikke over for det dilemma, at de kan rejse fra elendigheden og vende tilbage til Danmark. Til gengæld kan de havne i vanskelige situationer, hvor de kommer så tæt på et andet menneske, at det kan være vanskeligt på et tidspunkt at trække sig ud af relationen som frivillig. Men det er vel netop den direkte mellemmenneskelige kontakt som samtidig er den drivende kraft i mødet – og her autenticiteten opstår?

OM AT KRYDSE GRÆNSER MED DOBBELTBEVIDSTHED

Når vi taler om grænser for mellemmenneskelige møder på tværs af kultur – det som ofte betragtes som det autentiske, det ægte, det rene og umiddelbare – er det de usynlige grænser mellem de indfødte

og de fremmede. Dem er der mange af, men grænser kan nedbrydes med menneskelig viden og sproglig indsigt. Man kan bevæge sig fra at være fremmed til at være så tæt på indfødt, at man besidder det man med et begreb af den afroamerikanske sociolog Du Bois kan kalde 'dobbelte bevidsthed'. Dvs. at man udvikler flere identiteter eller tilhørsforhold ved at være født ind i en kultur, samtidig med at man begår sig i en anden. Man lærer at se på sig selv med andre øjne, og kan reflektere over, hvordan andre ser en.

Denne 'dobbelte bevidsthed' kan tillæres hvis man opholder sig tilstrækkelig længe i en anden kultur. Det sker typisk når man gifter sig ind i et andet kulturmønster, bor eller arbejder i et andet land, hvor man tilegner sig sproget. Man er gået 'native' som antropologerne ville sige. Denne indsigt skaber genklang hos de 'indfødte' og åbner mulighed for en højere grad af autentiske møder. Det benytter jeg mig af som rejseleder i de lande jeg tidligere har boet og arbejdet. Den dobbelte bevidsthed kan åbne op for det autentiske kulturmøde.

OM DOBBELTBEVIDSTHED I TURISME OG SOCIALT ARBEJDE

På samme måde som jeg ofte ansættes som rejseleder på baggrund af min lokale indsigt og dobbelte bevidsthed, ligeledes fremhæves disse ressourcer og positioner i socialt integrationsarbejde. I mange

kommuner søger man eksempelvis folk med arabisk baggrund til at håndtere flygtninge fra Syrien. Disse præferencer kan afføde fordomme og uoverensstemmelser i måden man arbejder med 'de fremmede'. Hvornår agerer man bedst som socialarbejder? I rollen som *fremmed* eller *indfødt* over for de mennesker man står over for at skulle integrere?

Om man er indfødt eller fremmed (og her dækker det over personer med indvandrerbaggrund), er ikke ligegyldigt, når man skal hjælpe nye immigranter til at integrere sig i det danske samfund. På jobcentre og i de kommunale integrationsindsatser kan der være en tendens til at mene, at ansatte med indvandrerbaggrund er bedre til at hjælpe nytillkomne immigranter, end etniske danskere er. En kommunalt ansat socialarbejder med etnisk dansk baggrund udtalte sig således til mig om arbejdet med flygtninge:

"Det er vigtigt, at de lærer, at man godt kan være hvid, og have nogle kvaliteter. Det er vigtigt for mig, at de også lærer noget om vores kultur. De er sku ikke vant til at få et knus fra en mand!"

Citatet understreger hvordan kultur og etnicitet sætter grænser i integrationsarbejdet, og hvordan dobbeltbevidsthed bruges som et værktøj i forhold til at vække tillid og forståelse. Spørgsmålet står tilbage, om man er en bedre formidler over for de nyankom-

ne flygtninge, når man har en etnisk dansk baggrund, eller man har større indsigt og dermed magt og handlemuligheder, når man trækker på de medarbejdere, der har indvandrerbaggrund. Det fremmede og det indfødte spiller sammen.

AUTENTICITET ER FÆLLESNÆVNER

Jeg har her i min refleksion forsøgt at skitsere hvordan der i rejsebranchen og det frivillige sociale arbejde eksisterer grænser mellem det fremmede og det indfødte og hvordan vi på forskellig vis er oppe mod disse, men også transcenderer disse ved at søge det mellem menneskelige nærvær og autenticitet.

I begge verdener eksisterer parallelle drivkræfter og interessante ligheder i forhold til at opsøge autenticitet, på trods af, at de samtidig også er hinandens modsætninger.

De seneste undersøgelser viser, at turisme globalt set er en branche i enorm vækst. Vi har aldrig set så mange turister i bevægelse. Samtidig udgør flygtninge i øjeblikket over 68 millioner på verdensplan og 200 millioner mennesker fra udviklingslande rejser som migrantarbejdere, bl.a. for at servicere turiststrømmen andre steder i verden.

Turisterne bevæger sig i nye retninger, ikke kun fra Nord til Syd. Her i Danmark er vi i fuld gang med at forberede os på strømmen af turister fra alle verdenshjørner, og i særlig grad Kina. Der bygges hoteller, så alle har et sted at overnatte, når de kommer til København. Samtidig foretages grundige undersøgelser og evalueringer af københavnernes forhold til de fremmede. De skal være glade og tilfredse med deres gæster, så gæsterne bliver mødt med åbne arme, og taler godt om vores land.

Undersøgelser viser med stor tydelighed, at de fremmede, der kommer til Danmark ønsker det samme som vi selv søger, når vi rejser ud: Det autentiske møde med lokalbefolkningen. Derfor arbejdes der på at skabe fortællinger om danskerne som eksotiske nordboere. Vi sørger for, at gøre os selv eksotiske ved at fremhæve vores helt særlige forhold til naturen, de grønne løsninger, sans for økologi, brede cykelstier og hygge. Vi er både sunde, afslappede og lykkelige. Og så kan man opleve en mand på barsel. Det er både autentisk og eksotisk på samme tid!

Samtidig er vi også et eventyrligt land med slotte, prinser og prinsesser – og en klog dronning.

Og lige præcis vores prinser og prinsesser udnyttes til at bygge bro mellem turismen og den humanitære verden, når de er protektorer for danske hjælpeorganisationer, leder erhvervsfremstød i udlandet og på samme tid fremstår som eksotiske symboler på gamle traditioner. Også her brydes og forhandles det fremmede og det indfødte.

KILDER:

Center for Frivilligt Socialt Arbejde: <https://frivillighed.dk>
 Wonderful Copenhagen: <https://www.visitcopenhagen.dk/da/wonderful-copenhagen/kobenhavn/wonderful-copenhagen>
 UNHCR Danmarks Flygtningeorganisation:
<https://www.unhcr.org/neu/dk/om-os/noegletal>
 Du Bois, W. E. B. 1903/2008: *The Souls of Black Folk*. Virginia: Wilder Publications.
 Derudover citater baseret på samtaler med frivillige hos Røde Kors.

Pia Lund Poulsen er antropolog og freelance rejseguide.